

Polskie mity greckie i rzymskie

Zaczęło się – jak to zwykle bywa – przypadkiem.jechałam Szosą Lubelską, po trasie, na której, jak mi się zdawało, znam właściwie każdy szczegół. Zadzwo- nił telefon, więc zjechałam na pobocze, by móc w spoko- ju porozmawiać – i okazało się, że stoję przed hotelikiem Morfeusz, którego nigdy wcześniej nie zauważyłam. Mieści się w dużym domu pomalowanym pastelowożółtą farbą, reklamuje go spory kasetonowy napis oraz kilka bannerów „hotelik” i „noclegi”. Na parterze sala bankietowa Oberek, przy podjeździe kapliczka z Maryjką – wszystko utrzymane w klasycznym nowomazowieckim stylu.

Po wstępnym rozbawieniu przyszła myśl, że prze- cież to niejedyny przykład obecności starych mitów w nowej polskiej przestrzeni, że przecież wśród gąsz- czu szyldów, billboardów i pokrywających każdy wolny kawałek muru reklam kredytów chwilówek kryją się i inni mitologiczni bohaterowie. Tak zaczęły się po- lowania, bardzo zresztą wdzięczne – gdy znajdzie się klucz i wstępnie rozgryzie logikę greckich i rzymskich epifanii, okazuje się, że materiału jest pod dostatkiem, a wizualne i znaczeniowe koincydencje bywają zaska- kujące.

Szczególnie wielu antycznych bogów spotyka się w okolicach cmentarzy: Styks, Charon, Lethe, Ta- natos, Persefona, Hades; greckie mitologiczne ima- ginarium wydaje się oswajać śmierć lepiej niż chrze- ścijańskie kody, obce imiona brzmią dostojnie. Dalej salony piękności: Venus, Afrodyta, fryzjer Cassandra. Potem sieci handlowe i usługowe spotykane w każdym większym polskim mieście, promowane na tysiącach reklam, na stałe wpisane w polski krajobraz: Saturn, Sphinx, Calypso, Hebe, Itaka. I wreszcie rozproszone drobne skarby: wciśnięta między półwiejskie domki hurtownia Arkadia, pub Ares w śląskich familokach, AGD – RTV Neptun na obrzeżach prowincjonalnego miasteczka, trójgłowy pies na szyldzie dawno upadłej agencji ochrony Cerber.

Morfeusz – w mitologii greckiej bóg i uosobienie marzeń sennych. Postać o wielkiej mądrości. Jego ojcem był Hypnos, bóg snu, stryjem Tanatos, bóg śmierci, posłaniec Hadesu, zaś braćmi – Ikelos (Fobetor) oraz Fantosos. Morfeusz miał zdolność przybierania dowolnej postaci i ukazywania się w snach jako osoba ukochana.

Ares – w mitologii greckiej bóg wojny, syn Zeusa i Hery. Jego odpowiednikiem w mitologii rzymskiej jest Mars. Jeden z dwunastu bogów olimpijskich.

W odróżnieniu od Ateny, która również jest greckim bóstwem wojny, nie patronuje on rzemiosłu wojennemu i sprawiedliwej walce, ale nikczemnościom związanym z wojną: konfliktowi, zniszczeniu i okrucieństwu. Jest patronem m.in. szpiegów, katów i bezwzględnych dowódców. Pozytywnym jednak aspektem był fakt, że to Ares nauczył ludzkość bezinteresownego bohaterstwa i prawdziwej odwagi. Potrafił sprowadzić pokój, bronić ojczyzny, porządku społecznego. Jest to jednocześnie bóg odwagi, męstwa, dawca siły, wytrzymałości, ducha bojowego oraz kontroli gniewu, potrafiący zesłać lęk i tchórzstwo.

Arkadia – fikcyjna kraina, uważana przez poetów za krainę wiecznego szczęścia – ziemski raj, symbol wyidealizowanej krainy spokoju, ładu, sielankowej, wiecznej szczęśliwości i beztroski.

Związek znaczącego ze znacznym wydaje się tutaj niekonieczny, połączenia bywają przypadkowe. Zaczepnięte z odległego porządku symbolicznego nazwy i imiona mają egzotyczny powab – a zarazem każdy przechodzień pamięta je, choćby mgliście, ze szkolnych lektur. Wiele spośród mitologicznych określeń zdomowało się zresztą w polszczyźnie, związki z antycznym światem zdążyły ulec zatarciu; syreny i giganci mało komu przywodzą na myśl greckie opowieści.

Potoczność sposobów zjawiania się greckich i rzymskich bogów oraz ich powszechność w świecie wciąż młodej polskiej przedsiębiorczości sprawiają, że oryginalne opowieści o ich perypetiach gdzieś się gubią. Aby choć w części je odzyskać, dołączam do zdjęć skrótowe prezentacje postaci zaczerpnięte z Wikipedii – otwar-

tej encyklopedii, będącej dobrym przykładem procesu demokratyzacji tworzenia wiedzy, a zarazem nieuniknionych uproszczeń przekazu budowanego oddolnie. Narracje mitologiczne zostają tu streszczone do kilkudziesięciu opisów, pola działania symboli ulegają redukcji, a skomplikowane relacje między bohaterami sprowadzone są do krótkich historii o miłości, zdradzie, winie i karze. Taki kod narracyjny wydaje się bliski tym obrazom.

Zachęcam do przyglądania się polskiemu krajobrazowi pod tym kątem: dostrzegłszy grecko-rzymskie korzenie wielu spośród potocznych wyobrażeń, można potem rozszerzyć te poszukiwania, tak by objęły też inne historie, inne mitologie i inne porządki symboliczne – niejako na przekór coraz częściej słyszanym narracjom o homogeniczności naszej tradycji.

Cerber – w mitologii greckiej trzygłowy pies, który strzegł wejścia do świata zmarłych. Żył on nieopodal Styksu, gdyż to na niego właśnie natykały się dusze po przewiezieniu przez Charona.

Hezjod przedstawiał go jako bestię „o spiżowym głosie i pięćdziesięciu głowach”. Dopiero u późniejszych autorów Cerber miał trzy, dwie, a nawet tylko jedną głowę. Dla wchodzących dusz był wręcz uprzejmy, ale nie wpuszczał do Hadesu żywych i nie wypuszczał zmarłych. Jednak Orfeusz udobruchał go śpiewem i grą na lirze. Sybilla, prowadząc Eneasza, uśpiła Cerbera ciastkiem z makiem i miodem. Według późniejszej tradycji Cerber atakował również przychodzących do piekła zmarłych i aby go udobruchać do trumny wkładano placek na miodzie.

Ujarmienie i wyprowadzenie go na ziemię było ostatnią z 12 prac Heraklesa. Lecz gdy Herakles go uwolnił potrzebował tylko jednego skoku by powrócić do swego domu. Uważany był za syna Echidny i Tyfona oraz za brata Ortrosa. Cerber występuje często w rzeźbie antycznej i malarstwie wazowym. W micie o 12 pracach Heraklesa przedstawiony był jako trzygłowy pies pokryty węzową łuską.

Elektra – w mitologii greckiej królewna mykeńska. Uchodziła za córkę Agamemnona i Klitajmestry oraz siostrę Orestesa, Chrysotemis i Ifigenii. Kiedy jej ojciec powrócił do domu po zakończeniu wojny trojańskiej, został zabity przez matkę Elektry i jej kochanka Aegistosa. Elektra w tym czasie była poza domem i dlatego udało jej się uniknąć śmierci. Sama uratowała młodszego brata, Orestesa, wysyłając go do króla Fokidy, Strofiosa, żonatego z Anaksibią, siostrą Agamemnona. Po ośmiu latach od morderstwa wspólnie z Orestesem pomściła ojca i zabiła matkę i jej kochanka. Poślubiła przyjaciela Orestesa, Pyladesa, syna Strofiosa i Anaksibii. (Także: jedna z 50 Danaid; jedna z Okeanid, żona Taumasa, matka Iris i harpii; jedna z Plejad, córka Atlasa).

Gaja – w mitologii greckiej Ziemia-Matka. Wyloniła się z Chaosu, tak więc była jednym z najstarszych bóstw (Protogenoi), uosabiała płodność i macierzyństwo. Sama z siebie zrodziła Góry (Ouroi), z miłości jej i Eteru rodzi się Morze (Pontos). W każdym okresie mitologii jest ona obecna w przeróżnych postaciach, szczególnie u pradziejów, gdy u boku swego syna a jednocześnie męża, Uranosa, panuje nad światem i rodzi kolejnych bogów.

Giganci – w mitologii greckiej olbrzymy o węzowych splotach zamiast nóg.

Uchodzili za synów Uranosa (zrodził się z krwi, która wyciekła z rany Uranosa, gdy został okaleczony przez Kronosa) i Gai lub Tartara i Gai.

Byli pochodzenia boskiego, ale mimo to byli śmiertelni. Mogli się stać nieśmiertelni za przyczyną magicznego ziela, które Gaja (Ziemia) wydała, by ocalić swoje dzieci przed śmiercią, ale Zeus dowiedział się o tym i nim ktokolwiek mógł je znaleźć, zerwał je i zniszczył.

Byli olbrzymiego wzrostu i niesamowitej siły, ale wygląd mieli odstraszaający: gęste kudły na głowie, najęzione brody i zamiast nóg węzowe sploty.

Gryf – mityczne zwierzę przedstawiane najczęściej z ciałem lwa oraz z głową i skrzydłami orla. Niektóre źródła dodają jeszcze uszy dzikiego osła. Według mitologii greckiej i rzymskiej gryfy występować miały m.in. w Scytii – kraju jednookich Arymaspów, kraju Hiperborejczyków, Indiach, Baktirii, Etiopii, czy w okolicach Madagaskaru.

Hektor – w mitologii greckiej król-wicz i najdzielniejszy bohater trojański; bohater Iliady Homera.

Uchodził za syna Priama i Hekabe. Był bratem Parysa, Deifoba i Kasandry oraz mężem Andromachy.

W czasie wojny trojańskiej zabił Patroklosa (myśląc że to Achilles, gdyż miał na sobie jego zbroję), za co w odwecie zginął z ręki Achillesa pod murami Troi. Nawoływania rodziny Hektora do jego powrotu do twierdzy opisuje Lament Andromachy autorstwa Homera.

Chcąc pomścić śmierć kuzyna i przyjaciela (Patroklosa) oraz zemścić się na jego zabójcy, Achilles zawłókł ciało Hektora do obozu greckiego, wystawił je niepochowane na żer zwierzęt tj. psów i sępów (co było największą karą dla starożytnych, gdyż oznaczało skazanie duszy na wieczną tułaczkę po ziemi). Ponadto przyczepił je do swego rydwanu i codziennie rano przejeżdżał pod murami Troi. Dopiero Priam wybłagał u niego oddanie zwłok w zamian za cały wóz złota. Po uroczystościach pogrzebowych Hektora w Troi zarządzono dwunastodniową żałobę, uszanowaną przez Greków.

Posiadał ciało atletycznej budowy i wybitnie męskie rysy twarzy.

Ikar – w mitologii greckiej syn Dedala i Naukrate, niewolnicy władcy Krety – Minosa. Dedal, ojciec Ikara, był ateńskim kowalem. Mimo że należał do najwybitniejszych rzemieślników i wynalazców, jego uczeń Talos prześcignął go w sztuce – zazdrosny Dedal zabił go więc, po czym uciekł z Aten na rządzoną przez Minosa Kretę. Tam na życzenie króla wybudował Labirynt, budowlę mającą być siedzibą Minotaura, potwora o kształcie pół człowieka, pół byka, spłodzonego przez żonę Minosa Pazyfae i byka – była to kara zesłana na władcę przez Posejdona. Minos nie chciał wypuścić z wyspy Dedala, gdyż kowal dopomógł Pazyfae w odbyciu stosunku z bykiem budując dla niej przebranie krowy. Uwięził go wraz z synem w Labiryncie – Pazyfae dopomogła mu jednak w ucieczce. Ponieważ morze i ląd było pilnie strzeżone przez wojska kretańskie, Dedal postanowił wraz z Ikarzem uciec z wyspy, wzbijając się w powietrze za pomocą własnoręcznie skonstruowanych skrzydeł. Skrzydła te zbudowane były z piór spojonych woskiem. Ojciec przestrzegł syna przed niebezpieczeństwem spowodowanym zbyt wysokim lotem. Ikar jednak wzbіл się zbyt wysoko, a wtedy słońce roztopiło wosk, którym były związane pióra. Chłopiec zginął, spadając do Morza Ikaryjskiego, którego nazwa według mitu pochodzi od jego imienia. Dedal krążył nad tym miejscem, dopóki ciało nie wypłynęło, a następnie pochował je na wyspie zwanej później Ikarią (ob. Nikaria). Według innej wersji mitu ciało przeniósł na wyspę Ikarę Herakles. Nie we wszystkich wersjach mitu o Dedalu i Ikarze występuje lot na spojonych woskiem skrzydłach: według innych Dedal wynalazł nie skrzydła, ale żagle, chcąc w ten sposób wyprzedzić flotę Minosa, a Ikar utonął spadając ze statku przez nieostrożne obchodzenie się ze sterem.

Kalipso – w mitologii greckiej nimfa żyjąca na Ogygii, wyspie identyfikowanej z różnymi rzeczywistymi wyspami na Morzu Śródziemnym i Oceanie Atlantyckim. Uchodziła za córkę tytana Atlasa lub Heliosa. To przez wspieranie ich podczas tytanomachii została uwięziona na Ogygii i skazana na przyjmowanie sławnych herosów, w tym Heraklesa czy znanego jego odpowiednika rzymskiego Herkulesa.

Kassandra (także Kassandra, Aleksandra) – w mitologii greckiej wieszczka i królewna trojańska. Uchodziła za córkę króla Troi Priama i jego żony Hekabe. Była bliźniaczą siostrą Helenosa. Zakochany w niej Apollo dał jej dar widzenia przyszłości, jednak Kassandra nie odwzajemniła jego miłości. Rozgoryczony rzucił na nią klątwę, sprawiając, że nikt nie wierzył w jej przepowiednie. Dramatycznych ostrzeżeń Kassandry nie słuchali jej rodacy, nie udało się jej zapobiec upadkowi Troi. Po zdobyciu miasta przez Achajów została wywieziona do Myken jako branka króla Agamemnona. Urodziła mu synów-bliźniaków – Teledamosa i Pelopsa. Także Agamemnon nie wierzył jej przepowiedniom. Kassandra zginęła razem z nim i dwoma synami, zamordowana przez żonę Agamemnona Klitajmestrę i jej kochanka Ajgistosa (Egista). Jej imię stało się synonimem złowróżbnej prorokini, wieszczącej nieszczęście.

Liber – bóstwo rzymskie, którego kult wywodził się ze środkowej Italii. Nie posiadał własnych mitów.

Jego kult był początkowo związany z kołami i zbożem. W późniejszym okresie Liber został utożsamiony z greckim Dionizosem. Śladem dawnego kultu bóstwa były obchodzone 17 marca Liberalia. Jego żeńską odpowiedniczką była Libera.

Neptun – w mitologii rzymskiej bóg wód, chmur i deszczu, odpowiednik greckiego Posejdona, boga morza. Atrybutem Neptuna był trójząb. Czczony wraz z bóstwem żeńskim zwanym Salacją lub Venilią (identyfikowanym z grecką Amfitrytą, w mitologii greckiej żoną Posejdona). Był również opiekunem koni i wyścigów (Neptunus Equester). Jego świątynie znajdowały się blisko wyścigów (Circus Maximus i Circus Flaminius) oraz na Polu Marsowym. Święto Neptuna (Neptunalia) obchodzono w okresie największej suszy – 23 lipca.

Persefona (także Kora, łac. Proserpina „dziewczyna”) – w mitologii greckiej małżonka Hadesa, władczyni świata podziemnego i opiekunka dusz zmarłych. Była córką Demeter i Zeusa. Była utożsamiana z rzymską Prozerpiną.

Została porwana przez Hadesa, gdy wraz z towarzyszkami bawiła się na łące. Kiedy próbowała zerwać piękny kwiat narcyz, ziemia rozwarła się i pojawił się Hades w złotym rydwanie, uprowadzając ją do swego królestwa. Zrozpaczona Demeter przez dziewięć dni i nocy poszukiwała córki, aż w końcu poruszony jej cierpieniem Helios wyznał bogini prawdę. Rozłoszczona Demeter opuściła Olimp i zabrała ziemi płodność. Zaniepokojony losem głodujących ludzi Zeus zgodził się zwrócić Demeter córkę, pod warunkiem że podczas pobytu w podziemiach nic nie spożyła. Świadom podstępny Hades poczęstował Persefonę przed odejściem owocem granatu. Ostatecznie Zeus zdecydował, że Persefona sześć miesięcy będzie spędzała z matką, oraz sześć z mężem. Gdy Persefona powracała do matki nastawała wiosna, gdy wracała pod ziemię rozpoczynał się okres zimy. Jako pierwszy mit o porwaniu Persefony przytoczył Hezjod. Persefona zakochała się w młodym Adonisie i nie chciała zwrócić go Afrodycie. Ostatecznie wyrokiem Zeusa Adonis spędzał wraz z Persefoną trzecią część roku.

Kult Persefony i Demeter był podstawą misterii eleuzyjskich, w Atenach obchodzono na jej cześć misteria w okresie Antesteriów. Świątynie Persefony znajdowały się w Koryncie, Megarze, Sparcie, Lokro i w południowej Italii. Przedstawiana była jako groźna, zasiadająca u boku męża władczyni podziemi, z pochodnią lub makim w ręku.

Kult Persefony rozbudowali orficy. Bezdzielnemu w klasycznej wersji mitu związkowi Hadesa i Persefony przypisano jako córki Erynie, zaś sama Persefona ze związku z Zeusem miała urodzić Zagreusa. W mitologii rzymskiej Persefonę utożsamiono z Prozerpiną.

Sfinks – mityczne stworzenie, przedstawiane zazwyczaj jako lew z ludzką głową. Wizerunek ten wywodzi się z czasów egipskiego Starożytności – tworzonym wówczas rzeźbom starożytni Grecy nadali nazwę, określającą żeńskiego potwora, „dusicielkę”, wywodzącą się z greckiej mitologii. Podobne stworzenia pojawiają się także w kulturze południowo-wschodniej Azji.

Styks – w mitologii greckiej główna spośród pięciu rzek Hadesu, przez którą musiała przepłynąć każda dusza zmarłej osoby w drodze do krainy zmarłych. Przez Styks przewoził Charon. Wypływała z Okeanosa, a jej wody wpadały do Kokytos. Pozostałe cztery rzeki Hadesu to: Kokytos („Oskarżony”), Acheront („Lament”), Pyriflegeton („Pałac jak ogień”), Lete („Zapomnienie”). Starożytni wyobrażali sobie Styks jako nimfę, córkę tytana Okeanosa i tytanydy Tetydy. Miała ona być matką Zelosa, Nike, Bii i Kratos. Przyszła jako pierwsza z pomocą Zeusowi wysyłając swoje dzieci przeciw tytanom. W dowód wdzięczności Zeus pozwolił im na stałe zostać przy sobie, a Styks stała się bóstwem, na które składano najuroczystsze przysięgi.

Zefir – w mitologii greckiej bóg i uosobienie wiatru zachodniego, utożsamiany z rzymskim Fawoniuszem.

Uosabiał łagodny, ciepły, wilgotny wiatr, wiejący z zachodu. Wiosną budził do życia przyrodę, a upalnym latem przynosił orzeźwiające ochłodzenie. W starożytnej Grecji jego imieniem oznaczano jedną ze stron świata – zachód.

Uchodził za syna tytana Astrajosa i tytanydy Eos oraz za brata Fosforosa (Hesperosa; personifikacji planety Wenus), niektórych gwiazd (personifikacji gwiazd), Boreasza, Eurosa, Notosa, przypuszczalnie także Apeliotesa, Kajkiasa, Lipsa, Skirona (personifikacji wiatrów). Ze swoją żoną, nimfą Chloris, spłodził syna Karposa, a z harpią Podarge – Ksantos i Baliosa – nieśmiertelne i szybkie jak wiatr konie Achillesa. Według jednej z wersji miał z boginią Iris (uchodziła za jego kochankę lub żonę) syna Erosa albo Potosa.

Przyczynił się do śmierci Hiakinta (Hiakintos), pięknego młodzieńca. O względy jego rywalizował z bogiem Apollinem. Uprował piękną Psyche do siedziby boga Erosa.

Kult jego był rozpowszechniony wśród żeglarzy i rolników. Składano mu w ofierze czarnego barana i koguta.

